

СЕКЦІЯ 6 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 338.43:633.8

Никитюк Ю.А.

*кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник відділу економіки природокористування в агросфері
Інституту агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України*

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

Розглянуто основні еколого-економічні детермінанти розвитку виробництва та переробки лікарських рослин в Україні. Запропоновано розробити та обґрунтувати основні постулати Державної програми розвитку сировинної бази та переробки лікарських рослин на 2016–2020 рр. З метою узгодження інтересів суб'єктів ринку лікарської рослинної сировини доведено необхідність розвитку інтеграційних об'єднань агрофармацевтичного комплексу. Обґрунтовано рекомендації щодо територіальної організації виробництва лікарської рослинної сировини з урахуванням природно-кліматичних умов, розмірів господарств, поєднання галузей, структури угідь та відповідної інфраструктури.

Ключові слова: детермінанти, розвиток, виробництво, переробка, лікарські рослини, екосистеми.

Никитюк Ю.А. ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА И ПЕРЕРАБОТКИ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ

Рассмотрены основные эколого-экономические детерминанты развития производства и переработки лекарственных растений в Украине. Предложено разработать и обосновать основные постулаты Государственной программы развития сырьевой базы и переработки лекарственных растений на 2016–2020 г. С целью согласования интересов субъектов рынка лекарственного растительного сырья доказана необходимость развития интеграционных объединений агрофармацевтичного комплекса. Обоснованы рекомендации по территориальной организации производства лекарственного растительного сырья с учетом природно-климатических условий, размеров хозяйств, сочетания отраслей, структуры угодий и соответствующей инфраструктуры.

Ключевые слова: детерминанты, развитие, производство, переработка, лекарственные растения, экосистемы.

Nykytyuk Yu.A. ECOLOGICAL AND ECONOMIC DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF MEDICINAL PLANTS PRODUCTION AND PROCESSING

This article deals with basic ecological and economic determinants of the development of medicinal plants production and processing in Ukraine. The author proposes to develop and justify the basic tenets of the State program toward development of raw materials and processing of medicinal plants on 2016–2020. In order to harmonize the interests of market medicinal plants, it has been proved the need to develop integration associations of agro-pharmaceutical complex. Recommendations for the territorial organization of production of medicinal plants have been substantiated taking into account the climatic conditions, the size of farms, the combination of industries, land structure and relevant infrastructure.

Keywords: determinants, development, production, processing, medicinal plants, ecosystems.

Постановка проблеми. Інноваційні технології у сільському господарстві сприяють значному підвищенню продуктивності праці, знижують собівартість виробництва, збільшують урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність у тваринництві. Однак сьогодні однією з умов ефективності аграрного виробництва є екологічний фактор, який може бути як стимулом економічного зростання, так і обмеженням у зв'язку із забрудненістю, загазованістю, деградацією земель тощо. Не виключенням стала і галузь лікарського рослинництва. У сучасних умовах слід розглядати культивування лікарських рослин як елемент ринку лікарської рослинної сировини. Лікарське рослинництво спільно з заготівлею дикоростучої лікарсько-технічної сировини формує сировинний базис даного ринку, тому відповідно до сучасних умов розвитку суспільства еколого-економічні детермінанти мають стати однією з важливих передумов сталого розвитку виробництва та переробки лікарських рослин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у дослідження взаємозв'язків між екологічними обмеженнями та економічними фак-

торами розвитку зробили такі вітчизняні вчені, як О.Ф. Балацький, Б.М. Данилишин, Є.В. Мішенін, Л.Г. Мельник, С.К. Харічков, М.А. Хвесик та ін. Обґрунтування необхідності розвитку виробництва та переробки лікарських рослин в Україні розвивали у своїх працях такі вчені, як О. Березін, О. Губаньов, Т. Мірзоева, В. Рак, Б. Семак, А. Швець та ін. Проте практично недослідженими залишилися питання щодо аналізу взаємозв'язків «екологічні імперативи – економічний розвиток» саме для галузі лікарського рослинництва.

Мета статті полягає в обґрунтуванні еколого-економічних детермінант розвитку виробництва та переробки лікарських рослин в умовах вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь лікарського рослинництва в усьому світі є високоефективною, враховуючи наявний і постійно зростаючий попит. Наприклад, у невеликій Угорщині дохід від реалізації лікарської сировини й продукції на основі лікарських рослин становить до 35 млн. дол. США на рік. У цій країні під лікарські культури відведено близько 42 тис. га, на яких вирощують та заготовлю-

ють близько 40 тис. тонн сировини [1]. У цілому рентабельність вирощування лікарських рослин завжди в кілька разів перевищує рентабельність вирощування зернових. Це пояснюється високим попитом на дану продукцію, а отже, високими цінами на багато видів лікарської рослинної сировини. У таблиці 1 наведено ціни на рослинну сировину за даними аналітичного огляду ринку лікарської рослинної сировини України за 2014 р.

Таблиця 1

Середні ціни на лікарську рослинну сировину за видами в Україні, грн./кг (дані на початок 2015 р.)

Рослинна сировина	грн./кг	Рослинна сировина	грн./кг
Цвіт бузини	28,0	Плоди горобини червоної	30,0
Цвіт глоду	48,0	Плоди горобини чорної (аронії)	24,0
Цвіт лаванди	320,0	Плоди калини	150,0
Цвіт липи	80,0	Плоди смородини	140,0
Цвіт календули	180,0	Плоди чорниці	240,0
Цвіт ромашки	48,0	Плоди шипшини	28,0
Пелюстки алтеї	360,0	Корінь цикорію мелений	54,0
Яблука сушені	42,0	Листя брусниці	42,0

Джерело: [1]

Освоєння промислового вирощування цих рослин могло б служити базою для випуску на підприємствах фармацевтичної та харчової промисловості різноманітних лікарських засобів і високоякісних натуральних продуктів харчування. Для вирішення вказаних завдань необхідно розробити Державну програму розвитку сировинної бази та переробки лікарських рослин на 2016–2020 рр. Цілі даної Програми:

- сталий розвиток сировинної бази лікарських рослин для забезпечення потреб у сировині фармацевтичної, харчової та інших галузей промисловості;
- розширення виробництв з переробки лікарської рослинної сировини з метою максимального скорочення імпорту лікарських засобів рослинного походження, прянощів і харчових продуктів з їх використанням;
- збереження рідкісних видів лікарських рослин, що проростають в умовах природних екосистем;
- забезпечення, починаючи з 2016 р., позитивного сальдо у зовнішній торгівлі фітопродукцією.

Про запровадження державної програми розвитку лікарського рослинництва в Україні говорить і той

Рис. 1. Структура імпорту в Україну лікарських рослин за видами в 2014 р., %

Джерело: [1]

факт, що в структурі імпорту лікарських рослин в Україні (рис. 1) багато видів, які проростають у природних екосистемах та ефективно можуть культивуватися в промислових масштабах сільськогосподарськими товаровиробниками.

У зв'язку з цим важливим є розвиток виробництва лікарських рослин із сировини, виробленої і заготовленої вітчизняними аграрними підприємствами, а також забезпечення внутрішніх потреб та збільшення експорту якісної, екологічно безпечної готової продукції. Однак на сьогодні в Україні не так багато виробників, що спеціалізуються на виробництві лікарських культур [2, с. 210]. Тому місцеві аграрні підприємства мають унікальну можливість не тільки збільшити свою частку на внутрішньому ринку, але й претендувати на завоювання певної ніші на зовнішньому ринку.

Зважаючи на курс державної економічної політики України в напрямі імпортозаміщення щодо соціально значущих галузей, продуктів і виробів, виробництво вітчизняних медичних препаратів рослинного походження та отримання ефірних масел із власної сировини є одним із першорядних завдань. В умовах стратегічного планування важливо визначити місце лікарського рослинництва в економічному розвитку країни та організувати новітнє високоефективне виробництво цієї продукції [3, с. 22].

Для інноваційного розвитку лікарського рослинництва необхідно створити багаторівневу систему підготовки та перепідготовки кадрів на основі інтеграції наукового та освітнього потенціалів вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ. Загалом, стратегічна мета становлення й розвитку галузі цього напрямку має ґрунтуватися на забезпеченні гарантованого та збалансованого постачання лікарською рослинною сировиною різних галузей економіки країни [4–6]: фармацевтичної, хлібопекарської, молочної, м'ясної, плодоовочевої та консервної, масложирової, кондитерської, рибопереробної, парфумерно-косметичної промисловості та інших виробництв.

У якості початкового елемента, об'єднуючого підприємства сировинної ланки з метою проведення узгодженої заготівельної, виробничої і збутової політики, нами рекомендується сформувати інтеграційне об'єднання учасників ринку лікарської рослинної сировини (рис. 2).

Основними функціями створення та діяльності інтеграційного об'єднання виробників і первинних

Рис. 2. Структурна схема взаємодії учасників ринку лікарської рослинної сировини в рамках інтеграційного об'єднання

Джерело: сформовано автором

переробників лікарської рослинної сировини повинні стати: розвиток виробництва, первинної переробки та збуту лікарської рослинної сировини; координація виробничої діяльності учасників; інформаційна підтримка учасників; надання сприяння учасникам інтеграційного об'єднання в розширенні їх можливостей виробничого і соціального розвитку.

З метою ефективного розвитку ринку лікарських рослин необхідно раціонально сформувати територію їх вирощування, враховуючи вимоги рослин до умов зростання, згідно екологічних, економічних та соціальних передумов для їх обробітку. Виходячи з цього, у сільськогосподарських підприємствах, що спеціалізуються на вирощуванні лікарських рослин, доцільно організувати виробництво на основі раціональної організації сільськогосподарських угідь, тобто встановити господарське призначення кожної окремої земельної ділянки за результатами комплексної еколого-економічної оцінки земель. Це дає можливість виявити чинники, лімітуючі організацію рослинництва в господарстві, і розробити систему організаційно-технологічних і управлінських заходів по використанню сільськогосподарських угідь з урахуванням ресурсного потенціалу підприємства, екологічного стану земель і вимог ринку лікарських рослин [6, с. 14].

Оцінку земель за придатністю для вирощування лікарських рослин слід проводити на основі наявного досвіду різних видів районування. Поряд із загальноприйнятими фізико-географічним, кліматичним, ґрунтово-географічним, економічним районуванням існують види районування, при яких враховуються природні властивості території (клімат, ґрунти, рельєф місцевості, умови зволоження та ін.). Дані види районування території обґрунтовані значними теоретичними й практичними розробками [7, с. 83]. Матеріали природно-сільськогосподарського районування використовувалися при розробці систем ведення землеробства, землеустрою. Продовженням і розширенням даного виду районування є класифікація земель, яка дозволяє більш ретельно враховувати рельєф, ґрунти, умови зволоження тощо. Агроекологічне зонування проводиться за допомогою виділення однотипних і однорідних для галузевої та видової приналежності ділянок. В основу зонування покладено врахування природних факторів рельєфу, ґрунтів, стану земель, їх схильність до ерозії та ін., вивчення яких дозволить локалізувати землі, придатні для використання в сільськогосподарському виробництві.

Для вибору виду районування з метою оцінки придатності земель для вирощування лікарських рослин на основі наявних відомостей про вимоги до умов зростання варто сформувати принципи, відмінності таксономічних одиниць, фактори, що враховуються при районуванні та виробничій класифікації земель. Аналіз проведених досліджень показав, що фактично кожен вид районування враховує вплив багатьох факторів при оцінці придатності земель для вирощування лікарських рослин і може використовуватися в дослідженнях. Однак в основу оцінки придатності земель для обробітку лікарських культур вважаємо доцільним використовувати агрокліматичне зону-

вання території країни, а також результати кадастрової оцінки земель. Наприклад, ефіроолійні та лікарські рослини з тривалим періодом вегетації можуть вирощуватися в південній частині території країни. Це, в свою чергу, дозволить встановити перелік культур, що обробляються на відповідних землях різної продуктивності. З урахуванням даного переліку є можливим у подальшому виділення зони розміщення лікарських культур на території України, а також формування структурної моделі лікарської галузі за секторами виробництва.

Висновки. Таким чином, у ході аналізу ринку лікарських рослин встановлені ключові аспекти розвитку ринку продукції даного виду, серед яких очевидний зростаючий попит на фітопродукцію протягом останніх років, що може забезпечуватися за рахунок використання дикорослої і культивованої сировини. В умовах сталого розвитку, при необхідності проведення політики імпортозаміщення, підвищення зайнятості населення організація екобезпечного виробництва лікарської рослинної сировини є одним з ключових факторів, що визначають ефективний розвиток цієї галузі. Дослідження вітчизняного ринку показало, що для узгодження інтересів суб'єктів ринку і найбільш вигідної їх співпраці потрібно активно розвивати інтеграційні об'єднання агрофармацевтичного комплексу.

Перспективи розвитку ринку лікарських рослин повинні бути пов'язані насамперед з метою забезпечення безпеки у сфері постачання населенню лікарських препаратів рослинного походження. Влада повинна бути зацікавлена в створенні умов для залучення вітчизняних інвесторів у цей бізнес. Для цього в Україні необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат на досліджуваному ринку, ширше використовувати світовий досвід і поступову глобалізацію вітчизняної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Обзор рынка лекарственных растительного сырья Украины 2014 : [аналитический сборник] / Маркетинговая компания Синергия, 2015. – 37 с.
2. Мірзоева Т.В. Особливості вітчизняного ринку лікарських рослин в умовах сьогодення / Т.В. Мірзоева // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 209–212.
3. Черкашина Е.В. Развитие эфиромасличной и лекарственной отрасли в России: проблемы и пути решения // Агропродовольственная политики России. – 2014. – № 2. – С. 21–24.
4. Дорошкевич И.Н. Лекарственное растениеводство: тенденции и перспективы / И.Н. Дорошкевич // Известия НАН Беларуси. Серия аграрных наук. – 2010. – № 1. – С. 71–76.
5. Крпачина Л.Н. Организация производства лекарственного растительного сырья как перспективное направление развития российских аграрных предприятий / Л.Н. Крпачина // Экономическая наука и практика : материалы II междунар. науч. конф. (Чита, февраль 2013 г.). – Чита : Молодой ученый, 2013. – С. 63–65.
6. Шкуратов О.І. Оцінка земель в процесі організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва / О.І. Шкуратов // АгроСвіт. – 2013. – № 24. – С. 13–17.
7. Черкашина Е.В. Экономика и организация рационального использования и охраны земель в эфиромасличной и лекарственной отрасли : [монография] / Е.В. Черкашина. – М. : ГУЗ, 2013. – 284 с.